

DY TEKSTE TË RËNDËSISHME

A' Rreth nevojës së këtij përkthimi*

Himnologjia në Shqipëri përdor “përkthimin... nga Gërqishtja” që u bë “lirisht, pas kuptimit edhe jo fjalë pas fjale” (Kremtore, Parathënje). Por ka raste që u bë absolutisht lirisht. P.sh. Pas Ungjillit të Mëngjesores së shën Dhimitrit (Kremtore, fq. 273):

Origjinali

Εἰς τὰ ὑπερκόσμια σκηνώματα τὸ πνεῦμά σου, Δημήτριε μάρτυς σοφέ, Χριστὸς ὁ Θεὸς προσήκατο ἀμώμητον· σὺ γὰρ τῆς Τριάδος γέγονας ὑπέρμαχος, ἐν τῷ σταδίῳ ἀνδρείως ὑπεραθλήσας ὡς ἀδάμας στερρός· λογχευθεὶς δὲ τὴν πλευρὰν τὴν ἀκήρατόν σου, πανσεβάσμιε, μιμούμενος τὸν ἐπὶ ξύλου τανυσθέντα εἰς σωτηρίαν παντὸς τοῦ κόσμου, τῶν θαυμάτων εἴληφας τὴν ἐνέργειαν, ἀνθρώποις παρέχων τὰς ἰάσεις ἀφθόνως. Διό σου σήμερον τὴν κοίμησιν ἐορτάζοντες, ἐπαξίως δοξάζομεν τὸν σὲ δοξάσαντα Κύριον.

Përkthimi i lirë, sipas “Ikos tu Efratha”

Popullin na e mbro, Dëshmor i math
Shën Mitër, nga drithmat e tërmetit,
nga zia dhe murtaja, dhe shkeljet e
barbarëve.

Sqarojmë se ekzistojnë rreth 100 himne “aftomele”, d.m.th. “modele”, “kallëpe”, sipas të cilave psalen mijëra himne (“Prosomia”, “të Përngjashme”). “Ikos tu Efratha” është ndër më të vegjlit (ka 2 më të vegjël se ai) dhe përdoret pak, zakonisht në ditë paskremtore. Por shumica e himneve ishte kthyer në këtë “model”.

* Shkëputur nga fillimi i volumit IV të Mujorëve

Në fushën letrare, përsëri ka fjalë jo të përshtatshme. P.sh. në himnin e mëparshëm shën Dhimitri kthehet në shën Mitri, edhe pse gjuha kishtare (dhe natyrisht himnologjia) nuk përdor emra përkëdhelës.

Ose: Miropurëset “nuk e gjetnë dot kufomën” e Jisuit (Kremtore, fq. 137). Askund në Bibël nuk karakterizohet kështu Krishti në varr, madje nuk përdoret as fjala “lipsan”, por vetëm “trup” i Tij. As trupat e shenjtoreve nuk quhen “kufoma” dhe natyrisht as ai i Perëndilindëses (“kufomën ju ma varrosni”, fq. 70).

Ose: Në Përlëshoren e Fjetjes së Perëndilindëses shkruhet: “Në fjetjen tënde s’ e neverite botën” (fq. 742), ndërsa origjinali thotë: “s’ e braktise botën”.

Përkthimi i lirë disa herë ka katandisur në tekst të ri. P.sh. në Lavdërimet e shën Joan Theologut (fq. 244), sipas *O tu paradhoksu thavmatos*.

<i>Origjinali</i>	<i>Përkthimi i saktë</i>	<i>Përkthimi i lirë</i>
Θεολογίας τὰνάματα ἐπὶ τοῦ στήθους πεσὼν τῆς σοφίας ἐξήντησας καὶ τὸν κόσμον ἥρδευσας, Ἰωάννη πανάριστε, τῇ τῆς Τριάδος γνώσει τὴν θάλασσαν καταζηράνας τῆς ἀθεότητος, στῦλος γενόμενος καὶ νεφέλη ἔμψυχος καθοδηγῶν πρὸς τὴν ἐπουράνιον κληροδοσίαν ἡμᾶς.	Pasi re ¹ mbi gjoksin ² e urtësisë, ³ nxore ⁴ rrjedhat ⁵ e thelogjisë ⁶ dhe vadi-te ⁷ botën, ⁸ o Joan ⁹ i tërë-shkëlqyer; ¹⁰ me njohjen ¹¹ e Trinisë ¹² thave krejt detin ¹³ e ateizmit, ¹⁴ pasi u bëre ¹⁵ shtyllë ¹⁶ dhe re ¹⁷ e gjallë ¹⁸ duke na ¹⁹ udhë-hequr ²⁰ drejt trashëgimisë ²¹ përmbiqiellore. ²²	Ç’është kjo çudi dhe kjo habi! Na e dërgoj Zot’ i Math, Shën Joanin prej qiellit [!], dele midis uj-qëve, po ay nuk u tremp aspak, bishat i bëri shqerra me bes’ e fe, botën e tërë, me predikim e ndroj. Sa vepra pa tregim, na ke bër’, o Ungjillor i Zotit Krisht. Pra atë e lushim sot, me brohori dhe mall.

D.m.th. vetëm një element (nr. 9) kaloi në përkthim. Ne në pak herë detyrohem të humbasim një pikë, rrallë dy, që t’i përshtatim në “modele”.

Ndërkohë, ana letrare është çështje dytësore. Çfarë bëhet me thelogjinë, me dogmat e besimit dhe, në radhë të parë, me njohjen e Shkrimit të Shenjtë? P.sh. në Zbritësoret e Kryqit thuhet se Moisiu që kishte ndarë Detin e Kuq me shkopin e tij, “prapë e bashkoi, me një tjetër shkop” (fq. 211).

Nuk flitet askund për një tjetër shkop (Eks. kap. 14), nuk kishte dy shkopinj, madje shkopi i tij u bë i famshëm, meqë me këtë kreu shumë nga mrekullitë e tij.

Dhe nëse shkopi i profetit kolosal, që ishte diçka materiale, nuk njihet mirë, Marjama, motra e tij, është tepër e njohur dhe përmendet shpesh; mirëpo në Zbritësoret e Perëndilindëses, përkthimi (gabimisht) nuk i drejtohet asaj, por Perëndilindëses, duke thënë: “Kujtimi yt, Mari Hyjlindëse, thirri çdo besnik këtu... Ti në krye dhe ne pas me valle dhe me timpane, dhe me këngë...” (fq. 747). Originali nuk lejon ngatërrim: Ishte Marjama që pas kalimit të Detit të Kuq doli përpara me timbane dhe pas asaj gratë, duke kënduar dhe vallëzuar (Eks. 15.20-21).

Më 30 janar (fq. 568) Tre Hierarkët e Mëdhenj, Vasili, Grigori dhe Joan Gojarti, “kalorësit e Orthodhoksëve” [!], përcaktohen si “të tre Apostujtë prej Dymbëdhjetëve”? Ata jetuan disa shekuj pas apostujve, s’mund të bëhet fjalë për metempsikozë-ide të feve lindore, që besojnë se njeriu lind dhe jeton mjaft herë, mundet edhe si dru, edhe si qen etj...

Në fq. 487: “Ne pra të ndriçuar thërresim: Krisht i Trinisë mëshirona”? Disa heretikë kishin koncept të gabuar për Shën Trininë (Antitriaditet), por “Shën Katërshja” përbën një risi. Nga ana tjetër në Hyjninë Trinisore (Atin, Birin dhe Shpirtin e Shenjtë) nuk futet natyra njerëzore. Vetëm Personi i dytë i Saj u bë edhe njeri.

Në fq. 738 “u dëgjua zëri nga qielli”, d.m.th. zëri i Atit, gjatë Metamorfozës së Shpëtimtarit, i Cili e “lëçiti Bir më të dashurin”? Sa bij kishte Ati?

Për më tepër: P.sh. “Adhurimi i Vargonjve të shën Pjetrit” (fq. 522). Adhurimi ynë, në kundërshtim me ata që adhurojnë idhuj, i përket ekskluzivisht Hyjnisë, as shenjtorëve dhe, për më tepër, as materies. Atyre u japim nderim, respekt ose falje vetëm. Asnjëherë fjala “adhurim” nuk ka pasur një tjetër kuptim.

Nga ana e sasisë, pak himne (rreth 6%) nga pasuria e mrekullueshme qiellore ishin të përkthyer. P.sh. një nga të dy të kremtet e mëdha të shën Joan Pagëzorit (Prerja e kokës së tij, 29 gusht) ka vetëm një tropar.

Dhe natyrisht fjalori është i vjetër, dhe vështirëson sot kuptimin. P.sh. “Ne që u kthyem prej mospietitetit në pietet [...] dyke hedhur tej besën mospietioze të liklavdoreve” (Triodhi i Vogël, fq. 54).

Megjithatë, përkthimi ka vlerë si përpjekja e parë, meqenëse deri atëherë nuk ekzistonin përkthime në shqip.

Në lidhje me Tipikonin (rregulloren e shërbesave), psalti ishte në konfuzion, kur binin dy ose tri festa në të njëjtën ditë. P.sh. në këtë volum [në volumen IV] Tipikoni i Ungjillëzimit (25 mars) ka 21 raste!

Mendojmë se s' do të thuhet për përkthimin tonë se “hyri brenda, po doli përjashta” (Triodhi dhe Pesëdhjetorja fq. 242, në vend të Jonai “u kap, por nuk u shkllavërua” nga peshku i madh). Sigurisht, nuk pretendojmë se puna jonë është e përsosur, pra vërejtje dhe sugjerime janë të mirëpritura. Nga ana tjetër kemi konstatuar se në nisjen e punës sonë, d.m.th. në volumin I, ekzistojnë dobësi.

Shënojmë se është më e lehtë relativisht ta krijojmë që nga fillimi himnologjinë e një shenjtori, e cila nuk ekziston [p.sh. në këtë volum - në volumin IV - kemi shkruar atë të shën Isidorës (1 maj) dhe të shën Joan Vladimirit (22 maj)], sesa ta përkthejmë saktësisht dhe absolutisht të përshtatur me “modelet” - dhe kryesisht tropare dogmatike, “Triadike”, - pra me mund e lodhje! Herë pas here një tropar mund të na merrte treçerek ore!

Dhe në tropare dogmatike bëhej shpesh “akrobaci”, që të ruhej edhe saktësia letrare, si edhe muzika sipas metrit poetik (“tonik”), pa rënë në herezi. Nëse ekziston ndonjë gabim, nuk u bë me vetëdije, por na shpëtoi neve ose shtypshkronjës; pra, kërkojmë faljeparaprkisht.

B' Dhiata e Vjetër në adhurimin e Kishës

Kisha e ka përdorur që nga fillimi përkthimin e Dhiatës së Vjetër që quhet përkthimi “I të Shtatëdhjetëve” (Εβδομήκοντα, Septuaginta - në vazhdim: S.), i cili u bë midis shekujve III dhe I para Krishtit. Është përkthimi më i rëndësishëm i Dhiatës së Vjetër - më poshtë do të flasim dhe për përkthime të tjera.

Përkthimi i S. ka shumë gabime gramatikore dhe sintaksore. Atëherë, si e pranoi dhe e ka në përdorim Kisha për dy mijë vjet, edhe pse u bënë në kohëra të ndryshme dhe ekzistojnë përkthime më të sakta?

Shkaku kryesor është se bëhet fjalë për punë parakristiane që u realizua nga vetë hebrenjtë në Aleksandrinë e Egjiptit. Gjuha hebraike ishte harruar jashtë Palestinës, madje në Palestinë, në kohën e Krishtit, flitej gjuha aramaike, një degë simitike mjaft afër hebraishtes.

D.m.th. nëpërmjet Aleksandrit të Madh, gjuha dhe kultura greke ishte përhapur në botën e atëhershme. Është karakteristike se Dhiata e Re u shkrua greqisht, përveç Ungjillit të Mattheut që u shkrua hebraisht, por u përkthye shpejt ose nga vetë apostulli, ose me mbikëqyrjen e tij. Madje letra e Pavlit drejtuar Romakëve është në greqisht.

Pra, Kisha, me shumë urtësi, e mbajti përkthimin e S. dhe jo ndonjë tjetër paskristiane, që të mos akuzohej se e kishte bërë sipas interesave të saj. Një shembull:

Në profecinë e njohur të Isaisë që thotë se Krishti do të lindej prej një virgjëreshë (7:14) teksti hebraik nuk e ka fjalën “almah” (= virgjëreshë), por “betulah” (= grua e re, para kohës së martesës) - në këtë pikë u bë debat i madh. Pra, ishte e paimagjinueshme që një vajzë para martesës të mos ishte vajzë, etika e Moisiut ishte strikte.

Pra, përkthimi në këtë pikë dha kuptimin e pasazhit. Madje, nëse do të nënkuptohej një grua e zakonshme dhe jo e virgjër, pse profeti e thotë pikërisht më përpara, në të njëjtin varg, “Zoti do t’u japë një çudi: Ja që virgjëresha do të bëhet shtatzënë...”? Si do të ishte çudi kur të gjitha gratë janë virgjëresha para martesës dhe lindjes?

Pra, nëse do ta kishim përkthyer “gruan e re para martesës” në “virgjëreshë”, do të na akuzonin për shtrembërimin, falsifikimin e tekstit. Në këtë pikë ata S. devijuan pak nga ana letrare në përkthim, por patjetër kjo u bë me hyjfrymëzim, se dogma për zënien e së Tërëshenjtës është diçka bazë për Krishterimin.

Për raste të tilla, Kisha preferoi ta mbante përkthimin e S. sado që ekzistojnë tri përkthime të tjera qysh nga shekujt I dhe II pas Krishtit. Dhe kuptohet se ka dhe përkthime të tjera të mëvonshme.

Nuk ka vend mendimi se Etërit dhe shkrimtarët e Kishës nuk dinin hebraisht, prandaj dhe Kisha mbajti detyrimisht përkthimin e S. Janë të famshme “Eksapla” (=“Gjashtëpliket”) e Origjenit. Ati i Kishës shën Epifani,

kryepiskop i Qipros, ishte izraelit, shën Lukiani korrigjoi dhe plotësoi përkthimet e mëparshme etj. Por, edhe ka përkthime në vazhdim e deri tani (p.sh. Dhiata e Vjetër, mbikëqyrje e përgjithshme nga prof. dr. Athanasi Hastupi, përkthimi nga teksti hebraik i korrigjuar, Athinë 1960). Por dhe ata, përkthyesit, nuk pretendojnë që punët e tyre të përdoren në adhurim.

As Etërit e Mëdhenj dhe as Mësuesit Ekumenikë nuk guxuan ta preknin tekstin liturgjik të S. Shën Grigor Theologu, p.sh., ishte një filolog tejet i famshëm, një kolos! Në poezinë e tij ndjek Homerin. Por dhe në shekujt e fundit kanë ekzistuar figura të mëdha nga ana e gjuhës dhe e thelogjisë, si Nikodhim Agjioriti (1749 -1809). Para Grigor Theologut ne jemi xhuxha në fushën letrare; ndërsa, në fushën e hyjfrymëzimit, jemi pluhur!

Nga ana tjetër, edhe teksti hebraik që kemi, ka defekte dhe nuk dimë se cili është versioni më origjinal në pika ku ndryshojnë disi, pra i studiojmë paralelisht.

Heretikët thonë se, për të tërhequr lexuesit, duhet të përkthehet Shkrimi i Shenjtë në një gjuhë “të rrjedhshme”. Por fjala e Perëndisë nuk është roman për shijim estetik! Kënaqësinë letrare mund ta gjejmë gjetiu. Bibla ka “hare-dhimbje”, ka lajmin e mirë, por u shkrua me dhimbje dhe lot, thanë, dhe zbatohet kryesisht me dhimbje, lot, madje edhe me gjak! Nëse përtojmë ta lexojmë një herë, do të përtojmë ta zbatojmë një qind herë! Etërit thanë “jep gjak, që të marrësh shpirt”!

Mirë, por si do ta bëjmë Ungjillin më të afrueshëm te populli i Perëndisë? Fatkeqësisht, nuk kemi ende shqip një shpjegim të Biblës. Në vende të tjera ekzistojnë punë të tilla të mrekullueshme nga theologë orthodhoksë. D.m.th. përkthimi i saktë nga ana letrare dhe poshtë komentet e Etërve të shenjtë dhe të të tjerëve ose, të paktën, përkthim i lirshëm, i zgjeruar dhe joliteral. Mirëpo, siç thamë, këto punë nuk janë për përdorim liturgjik dhe asnjë nga përkthyesit nuk pretendon diçka të tillë.

Nëse në pika të vështira të S., që nuk janë të qarta, që mund të kuptohen ndryshe, do të mbajmë një version dhe të tjerat do të lihen, nuk do të kuptojmë referencat e Etërve, të cilët do të kishin preferuar një tjetër shpjegim. Që ta sqarojmë atë që themi, një student i atëhershëm na kishte pyetur se si apostull Pavli thoshte diçka - nuk na kujtohet pasazhi konkret.

U çuditëm dhe iu përgjigjëm: “Ku është shkruar kështu, ore Kozma?”. Na tregoi vargun. Përkthyesi e kishte përkthyer në versionin më të dobët! Gjithashtu, çdo gjuhë ka veçoritë e saj. Pra, ka dhe “stile” të ndryshme. Hebraishtja, për të dhënë shkallën sipërore, radhit dy herë fjalën. P.sh. “Duke duruar, e durova Zotin” (Ps. 39:2). Ose “Kënga e

Këngëve” (=kënga më e bukur). Janë “idiomatizma” hebraike, stili biblik.

Heretikët, për të cilët po flasim, thonë të vëmë në adhurim përkthime të reja, sepse “germa vret”. Por Pavli e tha (II Kor. 3:6) jo nga ana letrare, por shpirtërore. Qortonte hebrenjtë për formalitet. Mbanin tipat dhe humbnin esencën, siç i kishte qortuar Krishti [“Jepni të dhjetën e mendrës e të marajt e të barit të gjumit, dhe keni lënë më të rëndësishmet e Ligjit”] (Matth. 23:23).

Me liberalitetin që i karakterizon këta heretikë jo vetëm në përkthim, por edhe në shpjegimin e Biblës, meqë çdokush nga ata është goja e hyjfrymëzuar, janë copëtuar në qindra dhe qindra sekte, nuk e dimë numrin e tyre; madje ndoshta as Zoti nuk do ta dijë! Dhe vazhdojnë të copëtohen... Ku është Shpirti i Shenjtë? Shpirti bashkon, armiku ndan!

U shfaqën para pak shekujsh dhe duan të mësojnë Kishën dymijëvjeçare. Pa busullën e Traditës së shenjtë u shfaqën të cekët. Sipas shën Joan Gojartit, nëse në ndonjë çështje ekziston Tradita, “mos kërko diçka më tepër” (Komentar, II Thes. 2:15). Tradita, trashëgimia e paçmuar!

Por ata thonë “Vetëm Bibla”. Në realitet, pa Traditën, nuk kanë as Biblën! E çuditshme, por e vërtetë! Tradita na ka thënë se cilat janë Shkrimet e Shenjta, meqë, siç dihet, ka edhe libra pseudonime me emra profetësh dhe apostujsh. Tradita e Shenjtë e Kishës i ka mënjanuar librat fallso dhe na ka dhënë libra autentikë të Biblës! Pra, thamë se, pa Traditën, nuk ekziston Bibla. Kjo do të mjaftonte që të mbaronte këtu diskutimi, por ne po vazhdojmë.

Ideja e tyre se çdokush përkthen me hyjfrymëzim, pra saktë, Fjalën e Perëndisë, jo vetëm Dhiatën e Vjetër, por dhe atë të Re, i ka keqpërdorur të dyja; dhe, disa herë, grupimet e tyre kanë shpjegime të kundërta, ndaj kanë konflikte midis tyre! Kanë përfunduar në besim dhe etikë të kundërt të Shkrimit të Shenjtë. P.sh. nuk dënon me vdekje vetë Dhiata e Vjetër(!) homoseksualizmin (p.sh. Lev. 20:13), por shprehet rreptësisht edhe e Reja (p.sh. Pavli në I Kor. 6:9-10).

Ata jo vetëm e pranojnë homoseksualizmin, por mburren për të! Madje edhe krerët e tyre mund të jenë homoseksualë. Kështu siç po shkojnë gjërat, nuk përjashtohet fakti se, pas pak, homoseksualizmi dhe pedofilia të jenë avantazh për grada të larta në sektet e tyre...

Disa thonë se ai që dënon mëkate të tilla është Pavli, jo Krishti. Mendimi i atyre që mënjanojnë shenjtoret, na kujton dikë tjetër për të cilin flet oshënar Dorotheu dhe tregon se ku të çon egoizmi kur nuk ndjekim udhëzues të shenjtë:

“Me të vërtetë, o vëllezërit e mi, unë njoh dikë që arriti në situatë mjerane. Në fillim, kur fliste një vëlla me të, e përbuzte dhe thoshte: ‘Kush është ai? Nuk ka përveç Zosimait dhe atyre që e ndjekin’. Pastaj

filloi dhe nuk i vlerësonte dhe ata, dhe thoshte: ‘S’ka ndonjë tjetër përveç Makarit’. Pas pak filloi të thoshte: ‘Kush është Makari? S’ka si Vasili dhe Grigori’. Pas pak filloi t’i përbuzte dhe ata duke thënë: ‘Kush është Vasili dhe kush Grigori? S’ka si Pavli dhe Petroja’. I them: ‘Vërtet, o vëlla, dhe ata do t’i përbuzësh’. Më besoni, që pas pak kohe filloi të thoshte: ‘Kush është Petroja dhe kush Pavli? Askush përveç Trinisë së Shenjtë’. Kështu më vonë ngriti krye dhe ndaj Perëndisë dhe u çmend” (Mësimdhënia II Për përrulësinë, 4).

Një profesor theolog i nderuar në fushën ndërorthodhokse, z. Gjergj Galitis, dëshmoi se në një konferencë ndërkristiane u ngrit një grua “klerike” dhe tha: “Uluni ju, burra, uluni dhe shkruani Ungjij të rinj, sepse të vjetrit janë vjetëruar dhe u ka kaluar koha!”. Ai nuk tha nëse reaguan koleget e saj e thanë: “Je antifeministe? Ne do të shkruajmë, jo burrat!” (Ark. Timothe Xjavara, Ορθόδοξη Θεολογία και Ισλάμ, 2014, fq. 32).

Këtu përfundon “mendja e hapur”, pa radarin, GPS-in e Etërve të shenjtë. Nga dimensionin “horizontal” ata punojnë, në rregull, por ekziston dhe dimensionin vertikal, jeta e brendshme, “njeriu i fshehur i zemrës” (I Petr. 3:4) që ka rëndësi kryesore. Në ungjillin e ri do të përfshihet dhe thënia e Pavlit (Gal. 1:8) “nëse ne ose një engjëll nga qielli do t’ju ungjillëzonte jashtë atij që ju ungjillëzuam ne, qoftë anatematizuar”? “Është qesharake ta konsiderojë dikush veten e tij më të mirë nga ai që shkroi Biblën”, thotë një apologjet i lashtë (Justin, Dialog, 85.5). Kështu, përsëri Pavli e këshillonte nxënësin e tij Timothe ta ruante të vërtetën që i ishte besuar dhe t’u shmangej fjalëve boshe nga njohuria pseudonime (I Tim. 6:20).

Pra, përkthimi i S. është maja e ajsbergut, thjesht shfaq mentalitetin e tyre. Dhiata e Re përdor përkthimin e S. Korrigjojnë apostullin Pavël, qoftë nga ana shpirtërore, qoftë nga ana letrare - apostulli shprehej spontanisht, pra fjala e tij ka shumë gabime - do të korrigjojnë dhe ato të Krishtit? Dhe pasazhet e Tij nga Dhiata e Re janë marrë nga S, p.sh. kur satani E ngacmoi në shkretëtirë pas pagëzimit të Tij, Zoti iu përgjigj me vargje nga Dhiata e Vjetër. Një përgjigje ishte pasazhi (Ligji i Dytë 8:3) se nuk do të jetojë njeriu vetëm me bukë, “por mbi çdo fjalë që del nëpërmjet goje Perëndie” (Matth. 4:4). Nuk do të ishte më e rrjedhshme në vend të “mbi çdo fjalë që del nëpërmjet goje Perëndie” të shkruante “me çdo fjalë të Perëndisë”? Ka bërë gabim? Nuk është pyetje retorike! Perëndia na ndjeftë për blasfeminë!

Për ne, pra për Kishën, miliona shenjtore u shenjtëruan me këtë Bibël gjatë historisë, ndërsa ata për të cilët po flasim, nuk kanë shenjtore, nuk i njohin shenjtoret, lundrojnë në detin e jetës pa ngushëllim, pa shembull nga vëllezër të shenjtë!